

Havainnot

Roine-nimen etymologia ja merkitys

Viljo Nissilä 1980:

»Vähäisempää on vieraan kielen appellaatiivisen nimiaineksen lainautuminen tai suorastaan vieraiden paikannimien siirtyminen maahan.»

Vaikka Suomessa on lähes 200 000 järveä (Raatikainen—Virkki 1987) ja paikannimien tutkijoita meillä on ollut ja on aika monta, järviemme nimiä on tutkittu varsin vähän. Nimien pohtijoina ja selvittäjinä ovat esiintyneet mm. Karsten (1906 ja 1921), Saxén (1910), Pipping (1918), Ojansuu (1920) ja Kiviniemi (1977).

Vaikka useat tutkijat ovatkin siis järviemme nimiä analysoineet ja eräät tarkastelleet järvien nimistöä kautta maan (mm. Saxén 1910 ja Pipping 1918), monet nimet ovat kuitenkin osoittautuneet ongelmiksi, joita ei tähän mennessä ole kyetty tyydyttävästi selvittämään. Näihin kuuluu mm. *Roine*. Käsillä oleva tutkielma pyrkii nyt esittämään *Roine*-nimestä erään ratkaisun.

Roine-sana tunnetaan meillä Suomessa kahden järven nimenä. Kangasalla sijaitsee *Roine*, ja Hauholla on järvi, jonka virallinen nimi on *Iso Roinevesi*, mutta jota seudun asukkaat sanovat yleisesti vain *Roineeksi*. *Roine*-nimeä on meillä käytetty lisäksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimistöistä saatujen tietojen mukaan kahdesta pellostä (Kankaanpää ja Vampula), yhdestä ni-

tystä (Lemi) sekä kahdesta maatilasta (Huittinen ja Somero). Ruovedeltä tunnetaan lisäksi *Roineenniemi*-niminen paikka.

Tutkiessamme seuraavassa *Roine*-nimen merkitystä rajoitumme mainittuihin järviin. Nimen selvitystyössä on syytä ottaa tutkittavaksi ensin näiden järvien yleiset ja myös erityiset ominaisuudet. Itse asiassa juuri ne luovat tukevan pohjan nimen onomastiselle selvittelylle.

Molemmat *Roine*-nimiset järvet ovat huomattavan suuria. Kangasalan *Roine* on n. 14 km pitkä pohjois—etelä-suunnassa ja 10 km leveä. Hauhon *Roine* taas on n. 9 km pitkä luoteis—kaakkoisuunnassa ja n. 3—4 km leveä koillis—lounais-suunnassa. Molemmissa järvissä on saaria mutta myös melkoisen laaja saareton selkävesi. Kumpikin järvi on huomattavan syvä, Kangasalan *Roine* 30—40 m mutta Hauhon *Roine* itäranan hautalasseuman kohdalta jopa 75 m syvä. Molempia järviä reunaavat itäranan puolella harjuselänteet, jotka Kangasalla ovat tunnetusti harvinaisen ko-

meat. *Roine*-järvien vesi on yleensä rannalta katsojankin silmiin harvinaisen puhdasta ja kirkasta. Helsingin ja Tampereen vesipiirien toimistoista saamieni tietojen mukaan molemmat järvet kuuluvat järvien puhtausluokittelussa I luokkaan. Niiden pintavedessä (1—5 m) on fosforia vain 10—20 mikrogrammaa ja tyyppiä 300—400 µg. litraa kohti. Kun näitä »saasteaineita» on järvissämme yleensä huomattavasti enemmän, noita järviä voidaan tässä mielessä pitää hyvin puhtaina.

Veden kirkkautta tutkitaan vertaamalla sitä platinoidun liuoksen väriekkeihin. Molempien järvien veden voidaan näin tarkastellen todeta olevan hyvin kirkasta eli vanhan luokittelun mukaan ensimmäiseen luokkaan kuuluvaa.

Järvien puhtaus kuvastuu myös niiden eliöistä. Niiden selkävessissä ui hapekasta vettä vaativa muikku, ja Kangasalan *Roineessa* on myös selkäveden siikaa, jota tietävästi on aikaisemmin saatu Hauhonkin *Roineesta*. Molemmissa järvissä kasvaa paikoitellen myös kirkasta vettä vaativa järvilleinikki eli järvisätkin, joka muodostaa kukkiessaan pitkiä valkeita jonoja vedessä joitakin metrejä rannasta. Veden puhtaudesta Hauhon *Roineessa* todistaneekin, että tämän järven rannalla jo 30 vuotta kesämökilään asunut iso perheemme on vuosikymmenet ottanut juomavetensä järvestä, letkulla n. 7 m:n syvyydestä.

Tässä yhteydessä meitä kiinnostaa erityisesti näiden molempien järvien yhteinen nimi. *Roine*, mitä se oikeastaan merkitsee, viittaako se kenties johonkin noiden järvien yhteiseen ominaisuuteen, kuinka vanha tuo nimi on? *Iso-Roineen* rannalla asuessani olen yrittänyt pohtia noita kysymyksiä ja hakea niihin vastauksia. Se seikka voitaneen ensinnäkin todeta, että nimi *Roine* on toistaiseksi jäänyt selvittämättä. Yrityksiä on tosin tehty (esim. H. Ojansuu 1920), mutta niitä ei ole yleisesti hyväksytty. Vielä 1978 E. Kiviniemi kirjoittaa: »Nimet, joiden appellatiivisesta merkityksestä meillä ei ole mitään tietoa (Päijänne, Imatra, *Roine* ym.) ...».

E. Lönnrot esittää *roine*-sanan merkitykseksi 'larm, buller; våldsgerning, illbragd (hirmutyö)'. Tältä pohjalta Ojansuu katsoo, että *Roine*-nimi selittyy hyvin tuosta suomalaisesta *roine*-sanasta. Järven nimenä se siis tarkoittaisi melua, melskettä, joka syntyy aavalla järven selällä myrskyn aikana.

Voi kuitenkin vähän ihmetellä, miksi sana myrskyä merkitsevän järven nimenä on niin harvinainen, vaikka meillä on runsaasti suuria ja aavoja, myrskyissä

pauhaavia järvenselkiä. Toisaalta *roine*-sanaa ei löydy Nykysuomen sanakirjasta. Tulee mieleen ajatus, että sana onkin ehkä vierasta kieltä, *roine* – *rein*, ehkä saksaa, jotain vanhaa germaanista kieltä. Mutta kuinka tämä voisi olla mahdollista Hämeessä? Täällä puhtaan suomen kielen piirissä, Sisä-Suomessa.

Kiviniemi (1978: 75) kirjoittaa tutkielmassaan »Paikannimistö systeeminä»: »Kun skandinaavisessa nimistöntutkimuksessa yleisesti otaksutaan, että esim. vanhin sikäläinen asutusnimistö voi olla jopa pronssikautista, ja kun muualla Euroopassa nimien on voitu osoittaa säilyneen vieläkin vanhemmilta ajoilta, voidaan Suomessakin ainakin eräänlaisena työhypoteesina pitää sitä, että osa paikannimistämme saattaa olla peräisin jo parin kolmen vuosituhannen takaa, ehkä kauempaakin.»

Tässä on siis lähdettävä Suomen asutuksen historiasta. Ensimmäiset asukkaat tulivat maahamme kohta jääkauden jälkeen kivikaudella (vrt. esim. T. Edgren 1984). Kivikautta seurasi pronssikausi, jonka katsotaan Suomessa vallinneen n. 1500–500 eKr. (U. Salo 1984). Jo viimeistään kivikauden loppuaikoina, tyypillisen kampakeramiikan aikaan n. 3000 v. eKr., katsotaan viime aikoina suoritettujen tutkimusten mukaan maassamme asuneen suomalais-ugrilaista kieltä puhuvaa kansaa, eräänlaisia esisuomalaisia. (Vrt. esim. Meinander 1984, Salo 1984, Koivulehto 1987 ja myös Moora 1958).

Mutta lähes samoihin aikoihin eli noin v. 2500 eKr. saapui maahamme eteläinen, vieras asutusvirta (Meinander 1984, Edgren 1984). Nämä ihmiset toivat tullessaan mm. erikoisen näköisiä aseita, ns. vasarakirveitä, joita myöhemmin on maastamme löydetty melko runsaasti, lähinnä Lounais-Suomesta aina Hauhoa, Tamperetta ja lännessä Vaasan–Pietarsaaren tasoa myöten. Kaksi sellaista kirvestä on löytynyt mm. Kangasalan kirkonkylästä (Luho 1949) ja yksi Hauhon Hankalanjärveltä (Kanta-Hämeen muinaisjäännökset 1988). Salo (1978) ker-

Havaintoja

too, että »vasarakirveskulttuurin kaikki piirteet ovat — — maassamme vieraita. Kaikille näille ilmiöille tunnetaan vastineita laajoilta alueilta Reinistä itään ja Tonavalta pohjoiseen.» Äyräpääkin, vasarakirveskulttuurin erikoistuntija, yhdisti tämän kulttuurin indoeurooppalaiseen kantakansaansa (Salo 1978). Tämä kansa puhui indoeurooppalaista, eräänlaista esigermaanista tai esibalttilaista kieltä. Itse *vasara*-sanakin on tuota kieltä.

Lienee niin, että tämä väestö asettui asumaan alueille, joilla jo varhemmin asui esisuomalaisia, esim. Hämeessä juuri luontonsa puolesta parhaille Etelä-Hämeen seuduille kuten Hauholle. Vuosisatojen kuluessa vierasheimolaiset kuitenkin sulautuivat alkukansaansa (Edgren 1984). Mutta merkkejä heistä jäi, vasarakirveiden lisäksi mm. joihinkin paikannimiin.

On luultavaa, että pääosa maamme suurien ja käytännössä tärkeiden paikkojen nimistä on jo alkukansan antamia, mutta ne ovat vuosituhsien aikana saattaneet muuttua niin, että nimen alkumuotoa ei ole helppo tunnistaa. Mutta on myös mahdollista, että tuo vieraskin, etelästä tullut kansa, joutui joillekin asutopaikoilleen antamaan omakielisen nimensä, joka sitten ehkä alkuperäisen suomalaisen pitkän ja vaikeahkon nimen kanssa lyhyenä (Kiviniemi 1984) kilpailen vuosien saatossa voitti ja säilyi. Tätä pohjalta voisi ehkä lähteä selittämään *Roine*-sanana syntyä ja merkitystä.

Jos *Roine*-nimi viittaa alun perin veden puhtauteen, eli alkuperäisen nimen merkitys on ollut 'puhdas', voi nimen johtaa indoeurooppalaisen eli esigermaanisen kansan kielestä. Germaanisten kielten 'puhdasta' merkitsevä adjektiivi, nykysaksan *rein* (muinaisyläsaksan *hreinī*), nykyruotsin *ren* (muinaisislannin *hreinn*) jne. palautuu nimittäin kantagermaaniseen asuun **hrainiz* (mask./fem. yks. nom.); pelkkä vartalo **hraini-*), ja tämä taas on palautettavissa varhaisempaan, esigermaaniseen asuun **kroinis* (vartalo **kroini-*). Äänteellisesti tämä esigermaaninen asu sopii *oi*-diftonginsa vuoksi hy-

vin *Roine*-nimien lähtömuodoksi. Nimen *Roineelle* ja *Roinevedelle* olisivat antaneet siis nuo esigermaanit, joiden kielestä se olisi omaksuttu muinaiseen suomeen. Sananalkuinen *k-* on suomessa tietenkin jäänyt vastineetta, ja taivutus-tyyppi *Roine* : *Roineen* on kyseisen esigermaanisen *i*-vartaloisen sanan odotuksen mukainen vastine; vrt. esim. suomen *palje* : *palkeen*, joka on lainattu kantagermaanisesta *i*-vartaloisesta asusta **balgiz*, johon ruotsin *bälg* ja saksan *Balg* -sanat palautuvat. (Tästä kielihistoriallisesta johtelusta kiitän prof. Jorma Koivulehtoa.) — Kun vuonna 1653 painetussa Lorentz Schröderin kartassa *Roineveden* nimenä on *Roinijerfvi*, haluaisin kuitenkin puolestani pitää mahdollisena, että ainakin tämän järven vanhemmassa asussa on ollut *Roini*, joka vasta historiallisena aikana on muuttunut *Roineeksi*. Kangasalan *Roineella* oli sama nimi ainakin v. 1749 (»Råine tråk», Gadolin 1749).

Meillä Suomessa on siis vain kaksi järveä, joiden nimi edellä esitetyn selvityksen mukaan pohjautuu germaaniseen **kroinis* — *rein* -sanaan, joka tarkoittaa 'puhdasta'. Olisi ehkä paikallaan tutkia, onko suunnilleen samannimisiä tai samaa tarkoittavia järvennimiä esim. naapurimaassamme Ruotsissa. Täältä tunnetaankin juuri näitä nimiä selvittävä E. Hellqvistin (1903–06) tutkimus: *Studier öfver de svenska sjönammnen, deras härledning ock historia*. Teoksesta löytyy vastaavanlainen nimi (s. 473): »*Renaren* väl *re³nar²n*, ytterst liten sjö i Knutby sn. — — Namnet ställer jag till det vanliga fno. älfnamnet *Rein* (a); jfr. äfven västfal. flodnamnet *Reine*. — — Grundordet är, åtminstone i det svenska namnet, snarast adj. *ren*, isl. *hreinn*.»

Tämä ruotsalaisen järven nimi kenties tukee teoriaamme, että *Roine*-nimi tarkoittaa 'puhdasta (ren)'.

Suomesta löytyy käsillä olevan lisäksi toinenkin tutkimus, joka liittyy *Roine*-sanaan. Se sisältyy Ralf Saxénin (1910) teokseen *Finländska vattendragsnamn*. Teoksen lopussa on luettelo käsiteltyjen

järvien nimistä, mutta sieltä ei löydy *Roine*-nimeä. Tekstissään (s. 101) tutkija kuitenkin puhuu Kangasalan *Roine*-järvestä lähtien tarkastelussaan järven pohjoisrannalla sijaitsevasta paikannimestä *Liuksiala*. Hän yhdistää sen ruotsin saanaan *ljus* eli 'vaalea, kirkas' – mikä sana on pohjana useiden Ruotsin järvien nimissä. Hän päätyy siihen, että *Roine*-järvellä on ollut aikoinaan muinaisskandinaavinen nimi *Liuzsia* (*Liuksia*). Mielestäni on hyvin mahdollista, että tuo järven rannalla sijaitseva paikannimi johtuu Saxénin mainitsemasta muinaisskandinaavisesta sanasta **liuhsa*- (josta > muinaisruots. *lius*, nykyruots. *ljus*), mutta eihän sen tarvitse merkitä sitä, että koko järvi olisi saanut siitä nimensä. Saxén ei siis puhu järven *Roine*-nimestä ja sen iästä mitään. Mutta on todennäköistä, että indogermaanisesta sanasta lähtöisin oleva järven nimi *Roine* ja myöhempi muinaisskandinaavinen paikannimi *Liukzia* tarkoittavat samaa eli 'valkeaa, kirkasta, puhdasta'. Liuksialan rantavesi on ehkä vielä tänäänkin puhdasta ja kirkasta.

Mitä nimenomaan *Roine*-nimeen tulee, näyttää siis mahdolliselta ja jopa todennäköiseltä, että tuo aikaisemmin merkitykseltään tuntemattomaksi tai epävarmaksi jäänyt järven nimi *Roine* voitaisiin selittää johtuvaksi indogermaanisesta eli esigermaanisesta sanasta *kroinis*, joka on tarkoittanut 'puhdasta' eli vedestä puhuttaessa myös 'kirkasta'. Tuo nimen merkitys pätee molempien *Roine*-nimisten järvien kohdalla vielä tänäänkin.

Tietysti voitaisiin lopuksi kysyä, miksi *Roine*-nimen järvelle antanut henkilö halusi korostaa järven puhtautta, kun Suomen järvet tuhansia vuosia sitten olivat kaikki nykyaikaisessa mielessä »puhtaita», täysin saasteettomia. Mutta on muistettava, että järvet jo silloinkin, alkuperäisinä, olivat luonteensa puolesta ja nimenomaan veden värin puolesta melkoisesti erilaisia. Limnologit jakavat järvet useampaan tyyppiin. Ravinnemäärän mukaan ne jaetaan eutrofisiin ja oligotrofisiin. Eutrofiset järvet ovat »kesäl-

lä usein sameahkoja tai sameita» (H. Järnefelt 1962). Oligotrofiset järvet ovat taas »yleensä kirkkaita, veden väri on vihreä tai sininen». Suurin osa (ehkä 60 %) maamme järvistä on kuitenkin dystrofisia eli humuksellisia. Tällaisen järven vesi on »verraten vähän läpinäkyvää, keltaista tai ruskeaa».

Veden värin mukaan voidaan siis puhtaimpina eli selkeimpinä pitää epäilemättä oligotrofisia, »sinisiä» järviä, johon tyyppiin molemmat *Roineet* kuuluvat. Tämä näkökohta selventää myös puolestaan näiden järvien nimen merkitystä.

VILJO ERKAMO

LÄHTEET

- EDGREN, TORSTEN 1984: Kivikausi. — Suomen historia I s. 8–98. Weilin + Göös, Espoo.
- GADOLIN, DANIEL 1749: Geometrisk charta öfver Hapaniemi by uti Kangasala sockn. — Maanmittaus-hallituksen kartta-arkisto.
- HELLQVIST, ELOF 1903–06: Studier öfver de svenska sjönammen. Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv XX:1.
- JÄRNEFELT, HEIKKI 1962: Järvi. — Otavan iso tietosanakirja IV p. 38–40. Helsinki.
- Kanta-Hämeen muinaisjäännökset. Kanta-Hämeen Seutukaavaliiton ja Museoviraston yhteisjulkaisu II:161. Hämeenlinna 1988.
- KARSTEN, T. E. 1906: Österbottens ortnamn. Språkhistorisk och etnografisk undersökning I. Helsingfors.
- KARSTEN, T. E. 1921–23: Svensk bygd i Österbotten I–II. Skrifter utgivna af Svenska litteratursällskapet i Finland XCII.
- KIVINIEMI, EERO 1977: Väärät vedet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 337. Helsinki.
- 1978: Paikannimistö systeeminä. — Nimistöntutkimus ja paikallishistoria. — Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja n:o 2 s. 73–89. Helsinki.

Havaintoja

- 1984: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. — Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 131 s. 327–346.
- KOIVULEHTO, JORMA 1983: Suomalaisen maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 78 s. 107–132.
- 1987: Namn, som kan tolkas urgermanskt. — Studier i Nordisk Filologi. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, nr. 539. Hangö.
- LUHO, VILLE 1949: Esihistoria. — Länghälsöns seudun historia I s. 24–77. Forssa.
- LÖNNROT, ELIAS 1980: Suomalais-ruotsalainen sanakirja II. Helsinki.
- MEINANDER, C. F. 1984: Kivikautemme väestöhistoria. — Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H 131 s. 21–48. Helsinki.
- MOORA, H. 1958: Zur ethnischen Geschichte der ostseefinnischen Stämme. — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 59:3.
- NISSILÄ, VILJO 1980: Germaanisesta nimistöä. — Viipurin Suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita n:o 4 s. 131–191. Helsinki.
- Nyky-suomen sanakirja IV. WSOY, Porvoo–Helsinki 1956.
- OJANSUU, HEIKKI 1920: Suomalaisista paikannimistä I. Turun Suomalaisen Yliopisto-Seuran julkaisu. Turku.
- PIPPING, HUGO 1918: Finländska ortnamn. Skrifter utgivna av Åbo Akademi 7. Helsingfors.
- RAATIKAINEN, MIKKO–VIRKKI, JUHANI 1987: Kaikki Suomen järvet. Kokoomateoksessa »Näe ja koe Suomi». — Suomen Kuvalehti 24 B s. 17–23.
- SALO, UNTO 1978: Suomen esihistoriallisen rannikkoasutuksen etnisiä ongelmia. — Nimistö tutkimus ja paikallishistoria. Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja n:o 2 s. 31–51. Helsinki.
- 1984: Pronssikauti ja rautakauden alku. — Suomen historia I s. 99–250. Weilin + Göös, Espoo.
- SAXÉN, R. 1910: Finländska vattendragsnamn. — Studier i Nordisk filologi I. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland XCII.
- SCHRÖDER, L. 1653: Geograf. Charta öfver flere skärskilda socknar utan Rubrique. — Maanmittaushallituksen karttoja n:o 27.